

Den fædrelandskærlige købmand

Johann Jacob Aarestrup (1742-1815)

Familieforhold

Johann Jacob Aarestrup blev født i Kalundborg den 28. februar 1742. Ifølge lokalhistorikeren Fanny Fang kom den unge mand til Roskilde i 1768. Her blev han indgiftet i en af de fine borgerslægter i byen, idet han den 6. september 1771 ægtede Anne Cathrine Brønning, datter af drejer, siden gæstgiver på Hotel Prindsen og stadskaptajn, Peter Brønning (1724-1794).

Familielivet blev fuld af sorger på grund af tab af deres små børn. Fra 1772 til 1777 fødte fru en 5 børn, hvoraf en dreng og en pige døde som spæde. Så holdt de en pause på 5 år (med mindre der var aborter indimellem – de blev ikke registreret), hvorpå de fik endnu en søn, men han døde også som spæd. Det blev fruens sidste fødsel, idet hun selv døde den 15. maj 1786 i en alder af 36 år. Johann Jacob blev nu alene med tre piger på henholdsvis 9, 11 og 13 år, hvoraf den ældste tilmed døde 4 år senere som 17-årig.

Det var ikke let at sidde tilbage som enlig far med en stor husholdning, hvor der også var ansatte på kost og logi. Derfor var det almindeligt, at en enkemand i den situation giftede sig igen, men man må nok sige, at Johann Jacob var usædvanlig hurtigt ude med at finde sig en ny ægtefælle.

Allerede samme år, nemlig den 17. august 1786, giftede den nu 44-årige Johann Jacob sig med den 22-årige Anne Kirstine Nielsen (1764-1839). Hun var datter af Jørgen Nielsen Bager (1733-1809) og hans første hustru, Dorthe Elisabeth. Denne hustru var imidlertid død i 1780 kun 36 år gammel. 1787 ægtede bageren jomfru Bolette Kierstine Møller. De drev bageri i Algade 6, i dag bedre kendt som "Den gamle Bagergård".

Købmandsgård i Sankt Ols Gade 13

Aarestrup havde opnået borgerskab i 1780 med købmandskab som hovederhverv. Året efter købte han ifølge skødeprotokollen en ejendom i Sankt Ols Gade 13. I folketællingen fra 1787 for Roskilde Købstad finder vi familien Aarestrup bosiddende her. Foruden familien selv var der opført to læredrenge, en avlskarl, en gårdskarl og tre tjenestepiger. Da købmanden havde en avlskarl, har han uden tvivl drevet

Udsnit af et tidstypisk portræt fra rokokotiden af købmand J. J. Aarestrup med pudret paryk og hårpisk i nakken. Tegning: Ukendt kunstner. U. å. Roskilde Museum.

Købmand Aarestrups købmandsgård, senere kaldt for Skandinavien, på hjørnet af Domkirkestræde og Sankt Ols Gade (nr. 13). Huset var i 1800-tallet sunket ned til fattigbeboelse. Der var også værtshus på hjørnet. Nedrevet 1917. Foto: Kristian Hude. Omkring 1900. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

landbrug i bymarken, hvor byens borgere kunne få tildelt en lod. Han har således tillige været jordbruger.

I brandtaksationerne fra 1781 og 1791 kan vi finde en nøjagtig beskrivelse af Aarestrups købmandsgård. Forhuset var på 16 fag med kvist på taget og kælder under en del af huset. Det var opført i egebindingsværk med murede tavler (murede felter mellem tømmeret) og tegltag og indrettet med tre stuer, et kammer og et køkken til beboelse. Desuden var der en krambod. Værelser og bod var forsynet med bræddegulve og ditto lofter. Fra hovedindgangen var der gennemgang til gården med trappe op til kvisten. Kammeret har uden tvivl været forbeholdt børnene. Det var altid det mest usle værelse, man brugte til det formål i samtiden. Tjenestefolk havde normalt ikke eget værelse.

Den fineste stue var forsynet med brystpanel, herover var væggene betrukket med lærred. Både loft og vægge var bemalede. Den anden stue var også bemalede og forsynet med skydeskodder, så vinduesnicherne kunne lukkes af. Den daglige opholdsstue var mere ydmygt udstyret. Bag forhuset lå sidebygninger imod nord og syd og bagbygning imod

Skomagergade 38, der trods sin lidenhed husede både privatbeboelse for en stor familie og krambod i stadskaptajnens tid. Foto: Kristian Hude. Omkring 1900. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Den gamle Bagergård, Algade 6, hvor Aarestrups svigerfamilie havde bageri og privat beboelse. Foto: Jeppe Tønsberg 2018.

øst indrettet til lager og produktion (en maltkølle vidner om ølbrygning). Gården havde også egen brønd.

Forholdet til svigerfamilien

Der var et meget nært forhold mellem svigerfamilien i Den gamle Bagergård og familien Aarestrup i Sankt Ols Gade. Bagerens hustru, Bolette Kierstine, påtog sig med glæde opgaven at være bedstemor for sin mands og hans første kones børnebørn. Steddatteren Anne Kirstine Aarestrup fik også 6 børn, men de var mere livskraftige end børnene i Aarestrups 1. ægteskab, idet kun en enkelt døde som 1-årig. Flere af børnene kom med kun et års mellemrum.

For at hjælpe den unge familie tog bedsteforældrene en datter fra Aarestrups første ægteskab til sig. Siden tog de også datterens tredje barn, en lille søn på et par år, Jørgen Nielsen Aarestrup (1790-1836), til sig og opdrog ham som deres egen søn. Han overtog siden bagerforretningen. Til gengæld måtte den unge fru Aarestrup i en årrække påtage sig at have ægtemandens gamle svigerfar fra 1. ægteskab, Peter Brønne, på kost og logi, indtil han døde i 1794. Der var således et stort sammenhold i familien. Det skulle siden komme til at stå sin prøve.

Krambod i Skomagergade 38

I 1796 kunne Aarestrup ikke længere klare sine forpligtelser

*Skomagergade 38, gårdsiden med kælder-
nedgang til butikkens
lager og udhus med
retirade. Foto: Kristian
Hude. Omkring 1900.
Roskilde lokalhistoriske
Arkiv.*

i den store købmandsgård. Heldigvis stod svigerfamilien parat til at modtage hele familien og midlertidigt huse dem i bagergården. Jørgen Nielsen Bager købte nu en grund af den såkaldte Pottemagergård, der lå i Skomagergade. Her i nr. 38 lod han opføre et lille hus med kvist på taget og en hyggelig gård bagved. I huset indrettedes en lille krambod, så familien stadig havde noget at leve af. Her solgtes urtekram (kolonialvarer), ost og smør fra store hvidskurede træbøtter, som bønderne kom ind med fra landet.

Ved næste folketælling i 1801 bestod husstanden – nu på den nye adresse – af far og mor, en voksen ugift datter fra 1. ægteskab, tre mindreårige drenge fra 2. ægteskab og en enkelt tjenestepige. Utroligt at det lille hus kunne rumme både en stor familie og en forretning. Ved folketællingen i 1834 havde sønnen Peter Brønniche Aarestrup overtaget huset og den lille købmandsforretning. Siden overtog en sønnesøn huset og forretningen, som han drev sammen med to ugifte søstre. Forretningen lukkede i 1892, men den sidste Aarestrup boede i huset lige til 1916.

Værdigheden

Hvordan så en købmand – siden også embedsmand – egentlig ud i 1700-tallet: Det er så heldigt, at vi har en tegning af købmand Aarestrup. Han var iført hvidpudret paryk med hårpisk i nakken, når han gik ud i embedets medfør. Hertil var han iklædt tidens mode: kjole med vest og kalvekrøs samt knæbukser. Det var en rigtig rokoko-fremtoning.

Han tituleredes "monsør" (en forvanskning af det franske "monsieur" for "herre") af underordnede; fransk og fint skulle det være i samtiden. Men en mand som Aarestrup holdt særligt på værdigheden, måske fordi han ikke var født ind i de finere Roskilde-kredse og tillige havde oplevet en økonomisk nedtur, så han havde behov for at styrke sit ego.

Embedsmand

Heldigvis havde Aarestrup ikke alene en hjælpsom svigerfamilie, men også et bierhverv at falde tilbage på. Ved siden af købmandshandelen havde han påtaget sig en karriere i kommunens tjeneste. I 1778 var byens regnskaber blevet så omfattende, at man måtte ansætte en kærner, så man kunne få lidt styr på disse regnskaber. For at kunne bestride stillingen skulle ansøgeren ikke kun være regnskabskyndig, men også have en vis formue, idet magistraten krævede, at den nye indehaver af embedet skulle stille en kaution på 1.000 rigsdaler.

Svigerfaderen Peter Brønriches skydeskive fra 1787, den ældst kendte. Teksten lyder: "Well medet, naar du traf", hvor "mede" betyder "sigte". Baggrunden for den lille amorin er fjorden med et sejlskib og udsigt til Veddelev. Foto: Bennie Hansen for Fugleskydningsselskabet for Roskilde og Omegn. Roskilde Museum.

daler, så man havde lidt hånd i hanke med en person, der fik adgang til betroede midler. Den stilling søgte Aarestrup og fik den.

Også på anden vis kom Aarestrup til at passe på betroede midler, idet han i perioden fra 1789 til 1795 var overformynder i byen og således sat til at passe på mindreåriges arvede formuer. Aarestrup var endvidere mangeårigt medlem af de eligerede borger, datidens form for byråd. I 11 år var han endda formand.

Stadskaptajn

Aarestrup blev tillige stadskaptajn, som hans svigerfar tidligere havde været. Der var en tendens til, at æresudnævnelser blev holdt inden for en snæver kreds af familier. Aarestrup blev udnævnt i 1798, men det skulle vise sig at blive en meget svær opgave at løse.

Som stadskaptajn var han øverstkommanderende for byens borgervæbning, en form for hjemmeværn. Medlemmerne udgjordes af Roskildes mandlige borgerskab, det vil sige byens handlende og håndværkere, men det var flere generationer siden, at bysbørnene havde taget dette hverv alvor-

Borgervæbningen paraderer i Palægården 1749 for kong Frederik 5., der er på vej ud på en længere rejse i sine riger, Danmark og Norge. Kunstner: Poul Isac Grønvold. Roskilde Museum.

ligt. Aarestrup havde de bedste intentioner om at råde bod på tingenes bedrøvelige tilstand. Først og fremmest skulle der eksercits til. Det foregik i Palægården.

Når der skulle være øvelse, sendte kaptajnen sin underofficer rundt for at indkalde mandskabet. Det kostede bøder at udeblive. Derfor var opfindsomheden stor, når mandskabet skulle finde på en gyldig undskyldning for ikke at møde op: En skulle slagte, en anden kunne ikke gå fra sin krambod i åbningstiden, en tredje havde "værk" i benene, en fjerde var ude at rejse o.s.v.

Selv underofficeren kunne undertiden skulke fra sit job. Da han fik en reprimande fra sin chef, skrev han til svar: "... at det var ingen Aarstid at holde Øvelser på; thi var der nogen Tid af Aaret, at han, der var Kjøbmand, havde noget at bestille, da var det Ugen før Mikkelsdag. Skulle jeg som Kjøbmand forlade min Bod, hvor min Nærværelse saa meget udfordres? Nej, derom er jeg af en modsat Mening af Capitajnen og møder heller ikke i Morgen til Exercering, hvor gjerne jeg saa vilde opfylde min Pligt". Det udløste en bøde på 2 rigsdaler, men ingen degradering eller hårdere straf. For det var en af byens rigeste købmænd!

Et andet problem var udstyret. Dels havde de menige medlemmer ikke ens uniformer, men mødte op i frakker af forskellig snit og farve. Dels havde de ikke ordentlige våben. De var udstyret med alt for store patrontasker og skydevå-

Borgervæbningens sorte fane med ørnen fra byvåbenet. Indviet år 1800. Det var i høj grad Aarestrups fortjeneste, at korpset fik en ny fane. Ældre foto i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

ben i alle afskygninger, som de øvede sig i at tage ladegreb på. De havde aldrig egentlige skydeøvelser – det var uden tvivl for farligt! Mest bestod eksercitsen i at marchere rundt i Palægården i takt til trommeslagerens musikudøvelse. Men det mangelfulde udstyr skulle der rådes bod på. Aarestrup ansøgte derfor regeringen om 100 brugelige geværer til sit kompagni. Det fik han afslag på.

Den nye fane

Så fik han en ny idé: I anledning af det tilstundende århundredskifte skulle der anskaffes en ny fane i stedet for den gamle lasede fra 1738. Så måtte han rundt med indsamlingsbøssen. Det lykkedes at indsamle de fornødne 70 rigsdaler til formålet. Fanen med ørnen fra byvåbnet blev fremstillet, og man nåede frem til den store dag, hvor den skulle indvies på torvet foran rådhuset, torsdag den 26. juni 1800. Stadsmusikanten var tilsagt med sine trompetere og paukeslageren. Byens trommeslager var mødt op i sin røde mundering med messingtrommen. Borgerkompagniet var naturligvis også mødt op i stiveste puds og opstilledes på torvet, hvor stadskaptajnen kommanderede: *"Gevær ved Fod"*.

Derpå ilede han med sine officerer op på rådhuset, hvor byens honoratiores var samlet. Her lå den nye fane parat til at blive sømmet på standarten. Sømmene bankedes i efter deltagernes rang, først borgmester Friis og sidst underofficererne ved kompagniet. Så steg kaptajnen igen ned ad trappen fulgt af fændrikken med fanen. Efter en lille tale, hvori stadskaptajn Aarestrup hyldede konge og fædreland, afmar-

cherede kompagniet med fanen forrest hen til kaptajnens gård i Skomagergade, hvor fanen skulle opbevares.

Siden skyndte alle sig tilbage til rådhuset, hvor der var stillet forfriskninger frem. I den fornemmeste sal, hvor de fine var forsamlet, udbragte man en skål for Hans Majestæt, Kronprinsen og hele Kongehuset til lyden af trompeter og pauker. Siden skåledes for lokale rangspersoner. Det blev en mægtig fest. Det fremgik siden af regningen, at der var gået adskillige glas i gulvet i begejstringens rus.

Kampen for bedre våben

Desværre skulle det allerede året efter vise sig, at det ville have været en fordel for byen, hvis den havde haft et dueligt borgerkorps. Da kom Danmark ulykkeligvis i krig med England. Allerede i februar 1801 skrev Aarestrup, i anledning af at det trak op til krig, et brev til stiftamtmanden i hans egenkab af stiftsbefalingsmand. Heri spurgte han *“...om ikke borgerskabet i Roskilde skal øves i alle de Dele, som udfordres til at forsvare Konge og Fædreland. Naar han fik Befaling derom, skulde han som Øverstkommanderende for Borger-Militairet udvise den yderste Nidkjærhed”*. Samtidig gik en forespørgsel modsat vej fra samme stiftsbefalingsmand via magistraten til stadskaptajnen om at indberette tilstanden i borgervæbningen. Specielt var stiftets øverstbefalende interesseret i at høre om deres bevæbning.

Den 18. februar sendte Aarestrup sit svar, hvori han opregnede kompagniets mandskab. Det bestod af 1 kaptajn, 3 løjtnanter, 1 adjudant, 1 fændrik, 1 tambur (trommeslager) og 100 borgere. Hertil kom 20 unge borgere, der kunne opfattes som rekrutter. De var hidtil blevet ekserceret et par gange om året. Han tillod sig også at erindre om, at han havde ansøgt om bedre våben, men ikke fået dem. Han tilføjede, at de geværer man havde i korpset ikke dueede til skydning! Derfor anmodede han på ny om at få bedre våben.

Han sluttede sit brev med følgende patriotiske svada: *“Roskilde Borgerkompagni har altid udvist den allerstørste Underdanighed og Ærefrygt for Kongen og det kgl. Hus ved forefaldne Lejligheder. Besjælet af Nidkjærhed og Hengivenhed for Konge og Fædreland, er det villigt til at forsvare alt til det yderste, og, naar Nøden kræver det, Udvise Mod og Trofasthed, hvortil jeg, som for Tiden er dets Anfører, skal af yderste Kræfter medvirke, forventende Regjeringens Allernaadigste Understøttelse til Compagniets Orden og varige Medhold”*. Brevet var underskrevet af Aarestrup, ligeledes den 18. februar 1801.

Den gamle bagergårds bagside i konditor Julius Nielsens tid (står yderst t.v.). Foto: Kristian Hude 1905.

I denne ansøgning giver kaptajnen i virkeligheden en beskrivelse af sine egne holdninger karakteriseret ved den store kærlighed til konge og fædreland. Men heller ikke denne gang kom der nye våben.

Farvel til den gamle borgervæbning

Sagen var den, at regeringen havde indset det umulige i at sende købstædernes håbløst gammeldags borgerkompagnier imod professionelle soldater. Derfor udsendte Det kgl. danske Kancelli allerede den 28. februar 1801: "*Organisation for det borgerlige Militair i Kjøbstæderne i Danmark*", en nyordning, der inddelte borgerkompagnierne i to afdelinger.

Første afdeling omfattede som før byens borgere. De skulle nu "*vedligeholde god Orden og Skik i deres Kjøbstad*". Det vil sige, at de skulle udgøre en slags politikorps i deres respektive byer. Anden afdeling omfattede derimod byens mandli-

ge ungdom, der ikke havde erhvervet borgerskab. De kom til at udgøre en slags hjemmeværn, der under anførsel af borgerofficererne skulle *”afværge fjendtlig Vold og Magt mod Kjøbstaden”*.

Tiden var også ved at være løbet ud for Aarestrup. Derfor tog han sin afsked fra hvervet som stadskaptajn den 15. juni 1807. Det må have været en stor lettelse for ham, da englænderne senere på året pludselig stod i Roskilde. Nu var det ikke længere hans opgave at forsvare byen mod en knusende overmagt.

Generationsskifte

Til trods for at Aarestrup fik arbejdet sig op igen og med tiden blev en velhavende mand, var han endnu ved sin død i 1815 lejer hos sin svigerfar i det lille hus i Skomagergade 38. Men samme år købte hans enke, Anne Kirstine, huset af sin stedmor, Bolette Kierstine, der også var blevet enke i mellemtiden. Sønnen Peter Brønnicke Aarestrup videreførte kramboden og havde sin gamle mor og husvært boende på aftægt resten af hendes dage.

Nu var tiden også inde til et generationsskifte i bagergården. Derfor solgte Bolette Kierstine også ejendommen Alga-
de 6 samme år til barnebarnet, Jørgen Nielsen Aarestrup, som herved blev indehaver af bageriet. Han døde i en alder af 46 år. Herefter videreførte hans enke, kendt i byen som *”Madam Bager Aarestrup”*, hus og forretning i 34 år, til sin død i 1870, hvor familien Nielsen rykkede ind i bagergården.

Kilder og litteratur:

Folketælling for Roskilde Kjøbstad 1787, 1801, 1834.

Roskilde Byfoged. Skøderegister 1738-1829.

Roskilde Raadstue. Brandtaxationsprotokol 1781, 1791, 1801-10 og 1811-27.

Fang, Fanny: Christian Jørgen Aarestrup. Jul i Roskilde 1937. Årg. 13, s. 18.

Fang, Fanny: Den gamle Bagergård. Roskilde-Føljetoner. 1931. Bd. 3, s. 53-63.

Fang, Fanny: Skomagergade – før i tiden. Jul i Roskilde 1931. Årg. 7, s. 10.
Hundrup, F. E.: Stamtavler over fire Roeskilde Familier Borch, Bruun, Brønnicke og Kornerup. Roskilde 1851.

Kornerup, Jacob: Roskilde i gamle Dage tildels efter utrykte Kilder. Otto B. Wroblevski's Forlag. København 1892 (citerer om borgervæbningen fra s. 86 og 89-91).

Roskilde og Omegns Fugleskydnings-selskabs hjemmeside:

<https://www.roskildefugleskydning.dk/>